

УДК 374.7:378.125

Жихорська О.В.°

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, здобувач кафедри педагогіки факультету психології, методист вищої категорії Науково-методичного центру організації навчального процесу

СУТНІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ ВИДІВ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ НАВЧАЛЬНО-ДОПОМІЖНОГО ПЕРСОНАЛУ ВНЗ

У статті розкривається сутність інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти, встановлюються особливості її реалізації у процесі формування професійної компетентності.

Ключові слова: *формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, інтеграція, професійна компетентність*

В статье раскрывается сущность интеграции формального, неформального и информального образования, определяются особенности ее реализации в процессе формирования профессиональной компетентности.

Ключевые слова: *формальное образование, неформальное образование, информальное образование, интеграция, профессиональная компетентность*

The article reveals the essence of integration the formal, non-formal and informal education, and determines the characteristics of its implementation in the formation of professional competence.

Keywords: *formal education, non-formal education, informal education, integration, professional competence*

Актуальність дослідження. Автономія вищих навчальних закладів та розширення прав у самоуправлінні, проголошені Законом України «Про вищу освіту», одночасно підвищують відповідальність колективів ВНЗ за якість наданих освітніх послуг, яку неможливо забезпечити без висококваліфікованих працівників. Попри пильну увагу до науки, наукових досліджень, виховання і навчання студентів рідко коли згадується про таку важливу складову забезпечення організації освітнього процесу на високому рівні, як професійність і висока кваліфікація навчально-допоміжного персоналу ВНЗ. Інтеграція формальної, неформальної та інформальної освіти сприятиме підвищенню рівня професійної компетентності та вдосконалив процес підготовки навчально-допоміжного персоналу ВНЗ до виконання своїх функціональних обов'язків в умовах реформування вищої освіти України.

Аналіз джерельної бази з проблеми дослідження показав, що питання інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти у підготовці фахівців досліджували такі вчені, як Д. Сидоров у докторській дисертації «Педагогічна інтеграція формального, неформального та інформального видів освіти у процесі формування здорового способу життя студентів», О. Ройтблат у монографіях «Особливості неформальної освіти та її можливості» і «Організаційні структури управління в основі включення неформальної освіти в систему підвищення кваліфікації», Є. Бабаєва, В. Левченко, І. Мінзер, В. Стародубцев, М. Соловйов. Поза увагою науковців залишилася розробка

проблеми формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу.

Формулювання цілей статті. У науковій літературі недостатньо уваги приділено питанню поєднання (інтеграції) видів освіти, поза науковим інтересом дослідників залишилася розробка проблеми формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу. Саме тому **метою публікації** є розкриття сутності інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти у підготовці навчально-допоміжного персоналу ВНЗ, висвітлення особливостей її реалізації у процесі формування професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Однією з пріоритетних тем сучасності став розвиток навчання впродовж життя, зумовлений поточним етапом науково-технічного прогресу і тими політичними, соціально-економічними та культурологічними змінами, що відбуваються в усьому світі [10, с. 93], покликаний сприяти покращенню якості, ефективності систем освіти і навчання для забезпечення всіх людей навичками, які відповідають вимогам сучасного ринку праці в суспільстві, заснованому на знанні [15, с. 19]. Також освіта впродовж життя слугує вдосконаленню знань, здібностей, компетенцій та (або) кваліфікацій з метою задоволення особистісних, громадських, соціальних потреб [1, с. 63-65], широко використовуючи можливості всього спектру формальної, неформальної та інформальної освіти. Багато дослідників відзначають, що континуум безперервної освіти робить неформальну та інформальну освіту рівноправними учасниками процесу навчання. Те, що сучасні інформаційні технології стали надпотужним ресурсом індивідуального пізнання світу, підкреслює значення інформальної освіти і засвідчує її величезні резерви [17].

У сучасній науковій літературі формальну освіту визначають як таку, що призводить до присудження кваліфікації (кваліфікацій) у межах певного освітнього рівня (етапу, циклу) [7, с. 64-65], формальна освіта відбувається, зазвичай, у спеціально створених умовах (закладах) та контролюється державою [3], сприяє оволодінню систематичними знаннями, вміннями і навичками за умови цілеспрямованої діяльності здобувачів освіти [5]. Формальна освіта повинна відповідати п'яти основним вимогам: здійснюватися у спеціально призначених для навчання установах; мати систематизований характер, тобто забезпечувати оволодіння систематизованими знаннями, уміннями й навичками; характеризуватися цілеспрямованою діяльністю тих, хто навчається; здійснюватися спеціально підготовленим персоналом; завершуватися одержанням загальноновизнаного документа про освіту [12, с. 38].

Неформальну освіту науковці характеризують як додаткову освіту, що доцільно організована, проте не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти [7, с. 44], необов'язково має організований та систематичний характер, може здійснюватися поза межами організованих освітніх закладів [3], не структурована з точки зору цілей і тривалості, може здійснюватися у формі самоосвіти (в тому числі через Інтернет, дистанційні технології тощо) за допомогою підвищення кваліфікації, поглиблення знань за програмами додаткової професійної освіти, навчання персоналу на виробництві, у формі обміну інформацією, вдосконалення знань, навичок, умінь тощо [9, с. 34.], це будь-яке одержання нової інформації про різні сторони життя за допомогою навчання через різні курси, гуртки за інтересами [12, с. 39], характеризується

нелінійністю, дискретністю отримання освіти від одного дефіциту компетенцій до іншого [16, с. 275-276]. Також неформальну освіту визначають як педагогічну модель, засновану не на традиційних методах навчання, а на досягненні всього через практику [4, с. 17].

Неформальна освіта не має вікових, професійних чи інтелектуальних застережень щодо учасників, нерідко не обмежується часовими рамками [3], як правило, не встановлюються попередні умови для початку навчання (рівень попередньої підготовки, вікові межі тощо) [12, с. 39]. У цьому секторі найчастіше застосовують інноваційні підходи, апробують новаторські методики та технології навчання [3], яке здійснюють не тільки професійні викладачі, а й, наприклад, колеги по роботі [12, с. 39].

Інформальною є освіта, що зовні не організована, тобто неофіційна, самоорганізована освіта (самоосвіта) [7, с. 29], це не завжди усвідомлений та цілеспрямований процес, що триває протягом усього життя людини, це здобуття необхідних знань, умінь, навичок у формі життєвого досвіду [3], набуття знань дорослими людьми в процесі власної трудової діяльності, спілкування через засоби масової інформації [12, с. 39], це освіта, яка реалізується за рахунок власної активності індивідів у насиченому культурно-освітньому середовищі [9, с. 34.], в ході спілкування громадян у повсякденному житті і професійній діяльності, це індивідуальна пізнавальна діяльність, що формує систему цінностей і не має атрибутів педагогічної форми [8, с. 315], це досвід щоденного життя, який нас чогось навчає [17]. Саме інформальна освіта і є освітою «впродовж усього життя», тобто безперервна освіта, яка включає всі можливі галузі знання і дає всім змогу повного розвитку особистості [8, с. 315]. В Україні інформальна освіта реалізується через засоби масової комунікації, спілкування між дорослими, на основі життєвого досвіду і обміну цікавою інформацією, шляхом відвідування установ культури і через самоосвіту [12, с. 39].

Формальна і неформальна освіта є практично у кожному ВНЗ, тоді як інформальній освіті часто не приділяють належної уваги. Однак саме вона може стати поштовхом для дослідження важливої проблеми, розширити загальний і науковий світогляд, дати установку для подальшої діяльності. Інформальна освіта відбувається стихійно, проте викладач певною мірою може створювати мотивацію для її отримання, даючи завдання, виконання яких змусить студента прочитати довідкову літературу, звернутися до сфери культурного життя (театр, кіно, художня література), в результаті чого і буде отримана інформальна освіта [6, с. 175].

Більшість науковців одноставно визнають, що межі формальної освіти стали затісними для досягнення сучасної якості освіти (або актуальних освітніх результатів). Традиційна формальна освіта не може повністю задовольнити потреби здобувачів освіти, яким необхідні конкретні знання для своєчасного застосування в житті та у професії. Прагнення системи освіти реагувати на індивідуальні потреби і соціальне замовлення вимагає нового підходу, який може бути забезпечений за рахунок інтеграції формальної освіти з неформальною та інформальною. Як слушно зазначає М.В. Груздєв, змінюються межі традиційної додаткової освіти, яка сьогодні має розглядатися як процес і результат інтеграції формальної та неформальної освіти [2, с. 4].

В.Стародубцев та М.Соловійов переконані, що забезпечення базової ступеневої освіти за основними освітніми програмами, а також створення умов для персоналізованого продовження вищої освіти шляхом надання послуг додаткової професійної та загальної освіти (створення відкритих освітніх ресурсів, підвищення кваліфікації, дистанційне засвоєння окремих модулів освітніх програм та курсів) і є місією освітніх організацій формальної вищої освіти [13, с. 12]. Загальний шлях інтеграції – зустрічний рух, в якому ВНЗ надають для неформальної освіти відкриті дистанційні курси та окремі освітні програми й одночасно з цим використовують дидактичні властивості соціальних мереж та соціальних медіа для вдосконалення формального освітнього процесу [14].

Інтегровані елементи видів освіти не є простою сумою, оскільки інтеграція передбачає поєднання, взаємопроникнення, взаємозближення, змішання, синтез і в підсумку виникнення цілісної системи. У нашому випадку цією цілісною системою буде професійна компетентність навчально-допоміжного персоналу ВНЗ, яка передбачає участь кожного у підтримці та розвитку цієї системи. А інноваційне педагогічне забезпечення інтеграції видів освіти і навчання, як вважає Д. Сидоров, сприятиме подоланню консерватизму та інертності формальної освіти, безсистемності й фрагментарності неформальної освіти, некерованості та безконтрольності інформальної освіти [11, с. 4].

Власне процес інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти навчально-допоміжного персоналу ВНЗ можна визначити як процес, спрямований на забезпечення повноти і цілісності освіти шляхом взаємодії, взаємопроникнення і розширення можливостей формальної та позаформальної (неформальної та інформальної) діяльності в умовах забезпечення гармонії й узгодження інтересів всіх суб'єктів діяльності. Такі інтеграційні процеси спрямовані на формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу, його комплексних умінь, що стимулюють практичне застосування знань при виконанні своїх функціональних обов'язків. Специфіка праці навчально-допоміжного персоналу ВНЗ полягає в тому, що їхня робота прямо не пов'язана з навчальною діяльністю, коло посадових обов'язків цих працівників можна визначити як організаційно-координуючу діяльність, основна мета якої забезпечення та підтримка належного рівня організації навчального процесу, координація роботи структурного підрозділу ВНЗ, виконання доручень керівництва, забезпечення безперебійної роботи технічних засобів тощо.

Широке коло посадових обов'язків та специфіка діяльності навчально-допоміжного персоналу ВНЗ передбачають складну й багатокомпонентну структуру його професійної компетентності, в якій можна виділити такі головні складові:

- інформаційна компетентність – здатність здійснювати ефективний пошук та структурування інформації, кваліфіковану роботу з різними інформаційними ресурсами, професійними інструментами, використовувати автоматизоване робоче місце в освітньому процесі, впорядковувати і зберігати інформацію з питань організації навчального процесу; використовувати комп'ютерні і мультимедійні технології, цифрові освітні ресурси в освітньому процесі, вести документацію вищого навчального закладу на електронних носіях;

- комунікативна компетентність – здатність забезпечити ефективний прямий та зворотній зв'язок із здобувачами вищої освіти, контакт з батьками (особами, які

їх заміняють), науково-педагогічними та педагогічними працівниками, колегами, здатність до організації спільної діяльності для виконання професійних завдань; здатність переконувати, стверджувати свою позицію; володіння державною мовою, грамотним усним та писемним діловим мовленням;

- правова компетентність – здатність ефективно використовувати у професійній діяльності законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регламентують освітню діяльність;

- організаційна компетентність – здатність ефективно організовувати процес навчання у вищому навчальному закладі, діловодство у структурному підрозділі, роботу із навчальною документацією; здатність брати участь у забезпеченні належного освітнього та виробничого середовища відповідно до норм безпеки життєдіяльності та сучасних технологій; здатність до самоорганізації діяльності, управління часом, прийняття рішень.

Як правило, навчально-допоміжний персонал ВНЗ на початку професійної діяльності виявляється не готовим до виконання своїх посадових обов'язків, оскільки жодна спеціальність не дає необхідної комбінації професійних знань, вмінь і практичних навичок. На сьогодні мінімальний ступінь готовності до виконання робіт досягається шляхом самоосвіти, консультування, передачі досвіду старшими колегами, навчанням на робочому місці тощо. Такий процес не є системним (здебільшого ситуативним, спорадичним) та повною мірою результативним. Забезпечити ефективність формування, наприклад, правової компетентності можна завдяки органічному поєднанню знань, вмінь і практичних навичок, здобутих шляхом інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти:

- на рівні формальної освіти – формування базових правових компетенцій в результаті здобуття вищої освіти, шляхом опанування навчальних дисциплін (наприклад, «Правознавство», «Основи права», «Основи конституційного права України», «Освітнє право України» тощо);

- на рівні неформальної освіти – формування спеціальних правових компетенцій в процесі навчання на робочому місці, в результаті тематичного підвищення кваліфікації (наприклад, «Професійна компетентність навчального допоміжного персоналу вищого навчального закладу»), відвідування короткотермінових тематичних курсів (наприклад, «Реалізація перехідних положень Закону України «Про вищу освіту»), отримання консультацій та роз'яснень щодо виконання положень нормативно-правових актів навчального закладу тощо;

- на рівні інформальної освіти – формування спеціальних та вузькоспеціалізованих правових компетенцій шляхом перегляду телепередач, новин, відеороликів (наприклад, семінару «Автономія та відповідальність ВНЗ» <http://pedpresa.ua/112726-seminar-avtonomiya-ta-vidpovidalnist-vnz.html>), ознайомлення з інформацією в мережі Internet (наприклад, з матеріалами, розміщеними на веб-сайті, присвяченому імплементації Закону України «Про вищу освіту» <http://osvita.gov.ua>), обговорення з колегами тощо.

В результаті отримуємо здатність працівника ефективно використовувати у професійній діяльності законодавчі та інші нормативні документи (Закони України, акти Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України щодо освітньої галузі та нормативно-правові акти, що регламентують

освітню діяльність) для вирішення відповідних професійних завдань та успішно здійснювати подальшу навчальну діяльність.

Висновки. Традиційна формальна освіта не може задовольнити професійні потреби навчально-допоміжного персоналу ВНЗ та озброїти конкретними знаннями для своєчасного застосування у професійній діяльності. Відтак, зважаючи на різну фахову підготовку і розмаїття трудових функцій лише шляхом інтеграції формальної, неформальної та інформальної видів освіти, виваженого й оптимального їх поєднання можна реалізувати формування та розвиток професійної компетентності цієї категорії працівників, комплексних умінь, практичне застосування знань при виконанні своїх функціональних обов'язків. Саме тому перспективи подальших розвідок в цьому напрямі полягають у визначенні умов, що забезпечать ефективність формування професійної компетентності, та розробці моделей інтеграції видів освіти, які допоможуть досягти актуальних освітніх результатів.

Список використаних джерел

1. Болонский процесс: Глоссарий (на основе опыта мониторингового исследования) / [В.И. Байденко, О.Л. Ворожейкина, Е.Н. Карачарова, Н.А. Селезнева, Л.Н. Тарасюк]; под науч. ред. В.И. Байденко, Н.А. Селезневой. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 148 с.
2. Груздев М.В. Интеграция формального и неформального образования как условие достижения актуальных образовательных результатов / Груздев М.В. // *Materiały IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Wykształcenie i nauka bez granic – 2013»*. – Volume 24 (Pedagogiczne nauki). – Przemyśl. Nauka i studia, 2013 – С. 3-6.
3. Гусейнова Е.І., Лук'янова Ю.М. Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти [Електронний ресурс] // Педагогічні науки: Стратегічні напрямки реформування системи освіти. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/4_106261.doc.htm
4. Зицер Д. Азбука НО: Практическая педагогика / Зицер Д., Зицер Н. – Санкт-Петербург: филиал изд-ва «Просвещение», 2007. – 287 с.
5. Копнина О.О. Развитие педагогической культуры родителей детей с ограничениями слуха в условиях неформального образования : автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. пед. наук : спец. 13.00.01; 13.00.08 / О.О. Копнина. – Ставрополь, 2008. – 19 с.
6. Митусова О.А. Архитектоника и логико-смысловое содержание языкового образовательного пространства: формальное, неформальное, информальное образование студентов / Митусова О.А. // Государственное и муниципальное управление: ученые записки СКАГС. – 2011. – № 3. – С. 171-176.
7. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : І.І. Бабин, Я.Я. Болюбаш, А.А. Гармаш й ін.; за ред. Д.В. Табачника і В.Г. Кременя. – К: ТОВ «Видавничий дім «Гляди», 2011. – 100 с.
8. Павлова О.В. Информальное образование как социокультурный феномен современности / О.В. Павлова // Вестник ТОГИРРО. – 2013. – № 1. – С. 314-316.
9. Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике / В.М. Полонский. – Москва : Высш. шк., 2004. – 511 с.
10. Сженов Е.С. О разработке концепции непрерывного образования: основания и принципы / Е. С. Сженов // Высшее образование в России. – 2011. – № 2. – С. 93-98.
11. Сидоров Д.Г. Педагогическая интеграция формального, неформального и информального видов образования в процессе формирования здорового образа жизни студентов : автореф. дисс. на соискание уч. степ. докт. пед. наук : спец. 13.00.01. – Нижний Новгород, 2013. – 66 с.
12. Сігаєва Л.Є. Характеристика структури освіти дорослих в сучасній Україні / Л. Є. Сігаєва // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2011. – № 59. – С. 38-42.
13. Стародубцев В.А. Неформальная поддержка высшего образования / В.А. Стародубцев, М.А. Соловьев // Высшее образование в России. – 2013. – № 3. – С. 10-19.
14. Стародубцев В.А. Роль университетов в интеграции формального и неформального образования [Електронний ресурс] / В.А. Стародубцев, М.А. Соловьев // Режим доступу: http://portal.tpu.ru/f_dite/conf/2013/3/3_starodubtsev.pdf

15. Степко М.Ф. Болонський процес і навчання впродовж життя / М.Ф. Степко, Б.В. Клименко, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ. – Х.: НПУ «ХПІ», 2004. – 112 с.
16. Фрумина Е.Л. Непрерывное образование для педагогов: модели и особенности / Е.Л. Фрумина // Непрерывное образование в политическом и экономическом контекстах / отв. ред. Г.А. Ключарев. – Москва: ИС РАН, 2008. – С. 274-292.
17. Чекалева Н.В. Отношение к процессу интеграции формального, неформального и информального образования взрослых [Электронный ресурс] / Н.В. Чекалева, О.В. Ройтблат, Н.Н. Суртаева // Режим доступа: <http://www.emissia.org/offline/2012/1755.htm>

Отримано 28.09.2014 р.

УДК 373.5.015.31:7](477) «19»

Лук'яненко Г. В.°

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, аспірантка

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У даній статті розкриваються основні етапи становлення теорії та практики морального виховання учнів загальноосвітніх закладів України у другій половині ХХ століття. Визначаються структура і порядок організації морального виховання в радянський період другої половини ХХ століття та в 90-ті роки минулого століття. Автором описані основні наукові тенденції поглядів на моральне виховання в даний період.

Ключові слова: моральне виховання, старшокласники, теорія та практика морального виховання

В данной статье раскрываются основные этапы становления теории и практики нравственного воспитания учащихся общеобразовательных заведений Украины во второй половине ХХ века. Определяются структура и порядок организации нравственного воспитания в советский период второй половины ХХ века и в 90-е годы прошлого века. Автором описаны основные научные тенденции взглядов на нравственное воспитание в данный период.

Ключевые слова: нравственное воспитание, старшекласники, теория и практика нравственного воспитания

This article describes the main stages of the theory and practice of moral education of senior pupils of educational institutions of Ukraine in the second half of the twentieth century. The structure and organization of moral education in the Soviet period the second half of the XX century and in the 90 years of the last century is determined. The author describes the main trends of scientific views on moral education in given period.

Keywords: moral education, senior pupils, the theory and practice of moral education

Актуальність дослідження. В наші дні динаміка розвитку суспільних умов вимагає постійного удосконалення загальноосвітньої школи з використанням педагогічних досліджень у навчально-виховній практиці. Реалії сьогодення наповнюють зміст морального виховання в загальноосвітньому закладі новими орієнтирами, які відображають загальнолюдські цінності. Важко знайти таку